

Salige er de fattige i Ånden – en helhedsforståelse af Bjergprædikenen

Foredrag januar 2018

Indledning

Gennem kirkens historie har der været mange forskellige tolkninger af Bjergprædikenen, og også i dag er der mange helhedsforståelser af Bjergprædikenen. Mit tema er at give et bud på en sådan helhedsforståelse af Bjergprædikenen. Jeg vil indlede med en analyse af indledningen til Bjergprædikenen, og det er saligprisningerne, og jeg fortsætter med en analyse af afslutningen på Bjergprædikenen, og det er lignelsen om de to huse. Det er ofte sådan, at en tales indledning og afslutning giver nogle afgørende forståelsesnøgler til talen. De giver det perspektiv, vi skal forstå talen i. Dette er også tilfældet i Bjergprædikenen. Til slut sammenfatter jeg ganske kort.

1. Saligprisningerne (Matt 5,3-12)

Vi begynder med saligprisningerne (Matt 5,3-12), og jeg vil gribe det an på den måde, at vi først ser på strukturen, da den er betydningsfuld med hensyn til forståelsen af saligprisningerne, dernæst skal vi se på hovedbegreberne ”de fattige i Ånden” og ”Himmeriget” og indkredse deres betydning, og til sidst skal vi se på saligprisningernes funktion.

1.1. Struktur

Som det første begynder vi med strukturen. Struktur er ikke alt. Struktur er ikke Gud, men struktur er vigtig, når det gælder saligprisningerne. De første otte saligprisninger har den samme opbygning. De indledes med *salige er* efterfulgt af en karakteristik af, hvem der er de salige, og til sidst kommer der en begrundelse for, at de er salige, og denne begrundelse indledes med et *for*.

Den sidste saligprisning i vers 11-12 bryder mønsteret. Opbygningen er anderledes, og Jesus går over til at bruge anden person med direkte tiltale til de salige. Saligprisningen i vers 11-12 har det samme tema som den ottende saligprisning i vers 10, og vers 11-12 er da en udfoldelse af den ottende.

Jesus giver den samme begrundelse i den første (v.3) og den sidste saligprisning (v.10). De danner en ramme om de andre og udgør en inklusion. Det er da naturligt at forstå de mellemliggende saligprisninger som udfoldelser af den første.

Den første saligprisning står som overskrift for de følgende saligprisninger. De fattige i ånden er en sammenfattende karakteristik af frelsens modtagere, og de karakteriseres nærmere som de, der sørger, de sagtmødige etc. Frelsens modtagere er én gruppe: De fattige i Ånden. På samme måde er Himmeriget eller Guds rige en sammenfattende karakteristik af frelsen, og den karakteriseres nærmere som trøst, arveret, retfærdighed etc. Frelsens gave er én: Guds rige.

Ud fra strukturen er vers 3 overskrift og sammenfatning, og dette bekræftes af sprogbrug og terminologi. Vi kan med fuld ret tale om at ”de fattige i Ånden” er den brede og generelle betegnelse i forhold til de mere specifikke i de udfoldende saligprisninger. Det var sprogbugen.

Men det gælder også terminologi, og her tænker jeg på ”Himmeriget” eller ”Guds rige”. Himmeriget/Guds rige er en sammenfattende term for Guds frelse, og Guds rige formidles til mennesker på to måder enten via forkyndelse eller via handling: Underne (helbredelser og dæmonuddrivelser). Her handler det om ord og forkyndelse, og Guds rige formidles gennem disse saligprisninger.

Guds rige er Guds frelse, og når vi ser, hvordan denne frelse nærmere beskrives i Matthæusevangeliet, da består frelsen i tilgivelse (Matt 18,23-35), retfærdighed (Matt 6,33), fred (Matt 10,7 og 12) og liv (Matt 19,16 og 23). Guds rige er en sammenfatning af Guds frelse, og det svarer til, at vers 3 er overskrift og sammenfatning. Dette bekræftes yderligere af, at Jesus i saligprisningerne taler om trøst, som er tilgivelse, og om retfærdighed, der netop er udfoldelser af Guds rige.

1.2. De fattige i Ånden

Struktur, sprogbrug og terminologi bekræfter, at vers 3 er overskrift og sammenfatning. Guds rige er frelsens gave, og ”de fattige i Ånden” er frelsens modtagere. Men hvem er ”de fattige i Ånden”? Vi skal for det andet se på hovedbegrebet ”de fattige i Ånden”. Det kan vi indkredse i to omgange.

1.2.1. Sprogbrug

Først via sprogbrug. Analyserer vi, hvad de fattige står for i Bibelen – både socialt og åndeligt – så er de fattige dem, der mangler alt. De fattige er hjælpeløse, så at de ikke selv kan afhjælpe deres

situation, og de fattige er prisgivet andres barmhjertighed. De fattige er altså dem, der mangler alt, er hjælpeløse og henvist eller prisgivet andres barmhjertighed. ”I ånden” er DO’s gengivelse af en dativ (τῷ πνεύματι), som bedst forstås som en henseendets dativ. De er fattige i henseende til Ånden. De er altså ikke fattige i henseende til økonomi, social status, intelligens, uddannelse, men fattige i relation til Ånden.

Går vi et skridt videre og analyserer brugen af *pneuma* i Matthæusevangeliet, bruges det langt overvejende om Guds Ånd. Det findes nitten gange i alt. Fire gange om dæmoner, to gange bruges det antropologisk om mennesket (Matt 26,41 og 27,50) og 13 gange om Guds Ånd, og det er inklusive Matt 5,3. Uden at fornægte en treenighed eller Guds Ånds selvstændige person, så er Guds Ånd brugt funktionelt i Matthæusevangeliet om Guds aktivitet i denne verden.

På den baggrund er det naturligt, at *pneuma* refererer til Guds Ånd, og at Jesus taler om en fattigdom i relation til Gud i hans frelsende aktivitet i denne verden. Det er en fattigdom i relation til Gud og frelsen. Alternativt refererer *pneuma* til det hele menneske i relation til Gud, og så har vi den samme forståelse. Eller *pneuma* beskriver menneskets indre, så at de er fattige i det indre og ikke i det ydre. Og så havner vi stort set i den samme forståelse.

1.2.2. Korrespondanceprincippet

Vi kan for det andet indkredse forståelsen af ”de fattige i Ånden” ud fra en generel observation vedrørende forholdet mellem de to sætningsdele i saligprisningerne. Man taler om et korrespondanceprincip, idet der er en korrespondance mellem personkarakteristik og gavekarakteristik.¹ Personkarakteristikken og gavens karakter svarer til hinanden. Det er måske ikke umiddelbart indlysende i den første saligprisning, men til gengæld helt tydeligt i de andre.

I den anden hører vi om nogle, der sørger, og det er personkarakteristikken, og om trøsten, der er gaven. Der er et match. I den tredje hører vi om sagtmodige, der er berøvet retten til jorden, og at de skal arve jorden. Der er match mellem personkarakteristik og gaven. I den fjerde hører vi om dem, der hungrer efter retfærdighed, og at de skal mættes med retfærdighed. Der er match mellem personkarakteristik og gavens karakter.

Applicerer vi dette på den første saligprisning, skal vi også finde en tilsvarende korrespondance. Her er gaven Guds rige, dvs. Guds komme med frelse, og denne gave matcher personkarakteristikken, og da er de fattige i Ånden dem, der er fattige i forhold til Gud og hans frelse. De fattige i Ånden er en åndelig karakteristik, og de er frelsens modtagere, for de prises salige, fordi Guds rige med dets frelse tilhører dem.

1.3. Himmeriget/Guds rige

Vi skal som det tredje se på hovedbegrebet ”Himmeriget”/”Guds rige, og det vil jeg gøre i et stadigt samspil med de fattige i Ånden. Den første saligprisning er overskrift og sammenfatning, og de mellemliggende er udfoldelse af den første. Vi kan da anvende den første saligprisning som tolkningsnøgle til de følgende både med hensyn til hvem, de fattige i Ånden er, og hvad Guds rige er. I to af saligprisningerne omtales de troendes åndelige fattigdom specielt. Det er den anden med de sørgende (vers 4) og den fjerde med de hungrende og tørstende (vers 6). De to saligprisninger forklarer og uddyber, hvem de fattige i ånden er. Jesus sætter ord på deres nød, hjælpeløshed og længsel.

I den anden saligprisning hører vi om nogle, der sørger. Dette er en beskrivelse af de fattige i Ånden, og de sørgende er da nogle, der sørger i forhold til Gud og hans frelse. Det er sorgen over det mislykkede i ens liv, over synd og over manglende retfærdighed. Trøsten er da tilgivelsen. Bemærk passivformen: De skal trøstes. Det er en *passivum divinum*. Det er Gud, der trøster. Tilgivelsen kommer fra ham. Guds rige er tilgivelse.

I den fjerde hører vi om nogle, der længes inderligt efter retfærdighed. Det er en beskrivelse af de fattige i Ånden. De er beskrevet i forhold til Gud og hans frelse, og de længes da efter at stå retfærdige overfor Gud. De skal mættes. Vi har igen en *passivum divinum*. Gud skal mætte dem og skænke dem denne retfærdighed. Retfærdighed er opfyldelse af Guds bud (Matt 5,20), og denne opfyldelse af Guds bud skænkes til de fattige i Ånden. Det er da en fremmed retfærdighed, de får. Det er en tilregnet retfærdighed. Guds rige er retfærdighed.

I den anden og fjerde saligprisning omtales deres fattigdom specielt. De er sørgende og længes efter retfærdighed, og Guds rige er tilgivelse og retfærdighed. Det er gaven. I fire af saligprisningerne

¹ Heinz Giessen: Christliches Handeln. Eine Redaktionskritische Untersuchung zum δικαιοσύνη-Begriff im Matthäus-

omtales de troendes karaktertræk. De fattige i ånden har nogle personlige egenskaber, der er karakteristiske for dem. De fattige i ånden er sagtmødige (vers 5), barmhjertige (vers 7), rene af hjertet (vers 8) og fredsstiftende (vers 9).

Disse egenskaber vidner om Guds riges forvandlende kraft. Mennesket er ikke af natur sagtmødig, barmhjertig, ren af hjertet eller fredsstiftende, men i mødet med Gud får den troende en ny natur med nye egenskaber. Disse personbeskrivelser er en fortsat udfoldelse af de fattige i Ånden, og de personlige egenskaber fortæller, at Guds frelse ikke kun handler om status som tilgivet og retfærdig, men også om en personlig forvandling. Det bevidner Guds riges forvandlende potentiale. Guds rige med dens frelse forvandlede os og nyskabte os. Guds rige er nyskabelse og forvandling.

Lignelsen om den gældbundne tjener (Matt 18,23-35) er et af de steder, hvor Guds riges forvandlende potentiale er tydelig. Lignelsen handler om Himmeriget, dvs. Guds rige, og Guds rige sammenlignes med en konge. Denne konge gør to ting: Han tilgiver og dømmer. Det betyder, at Guds rige kommer, ligesom denne konge handler. Det kommer med tilgivelse og med dom. Det er tydeligt, at denne uventede og forunderlige tilgivelse ikke kun er en gældssanering af skyld og ikke-tilregning af synd, men at tilgivelsen er forvandlende. Den første tjener skulle være blevet forvandlet og være blevet tilgivende. Den første tjener mødte Guds barmhjertighed i tilgivelsen og skulle være blevet barmhjertig. Guds rige frelse er også forvandlende og nyskabende. Vers 23.

Vi vender tilbage til saligprisningerne. De sagtmødige er dem, der berøves retten til jorden. De skal arve jorden. Guds rige kommer med arveret til denne verden. De barmhjertige skal stadig møde en barmhjertig Gud. Guds rige er barmhjertighed. De rene af hjertet er dem, der vil Gud, og de skal se ham. Guds rige er mødet med Gud. De fredsstiftende skal kaldes Guds børn, fordi vi ligner ham. Guds rige er status som Guds barn. Den sidste saligprisning står lidt for sig, fordi den beskriver vores vilkår i denne verden.

1.4. Saligprisningernes funktion

Vi har indkredset, hvem de fattige er, og hvad Guds rige er, og som det sidste skal vi se på saligprisningernes funktion. Saligprisningerne er forsikrende og bekræftende, for Jesus taler til sine disciplene, og han forsikrer dem om, at de er salige, for de står med frelsens gave. Han forsikrer

Evangelium (1982).

dem om, at Guds rige med frelsens rige indhold er deres. Men saligprisningerne er mere end dette, for de er Guds aktive og dynamiske ord, der skaber hvad de nævner. De er tilsigende og skabende, og de formidler stadig på ny Guds rige til dem. Det kommer til dem gennem ordene.

Saligprisningerne er en fornyet gaveoverrækkelse. De er både forsikrende og tilsigende.

Med saligprisningerne åbner Jesus denne tale. De er evangelium og ikke lov. De forkynder, forsikrer og tilsiger os frelsens to aspekter: Den nye status med tilgivelse og retfærdighed, og forvandlingen til at være sagtnodige, barmhjertige, rene af hjertet og fredstiftende.

Saligprisninger er det perspektiv, vi skal læse resten af Bjergprædikenen i. Efter dem følger mange formaninger til at leve i retfærdighed, om kristen praksis vedrørende almisse, bøn og faste, om forholdet til Gud og næsten og til sidst advarsler. De handler om, hvad vi skal gøre. Men pga. saligprisningerne er de formaninger til at blive, hvad vi allerede er i status og i person. Bjergprædikenes formaninger er det, som de gamle lutheranere kaldte for evangeliske formaninger. De er formaninger til os men formaninger, som Gud opfylder i os. De er frugt, der fremkaldes i os.

2. Lignelsen om de to huse (Matt 7,24-27)

Vi går til Bjergprædikenes afslutning, og det er lignelsen om de to huse (Matt 7,24-27). Som det første begynder vi med lignelsens opbygning, der fortæller, hvad den handler om. Som det andet skal vi indkredse forholdet mellem at høre og gøre, og som det sidste skal vi se på personkarakteristikken.

2.1. Opbygning

Lignelsen om de to huse har en klar opbygning. Der er en introduktion, der fortæller, hvad lignelsen handler om, og så kommer selve lignelsen. Den handler om to måder at forholde sig på til Jesu ord. Lignelsen er todelt. Den første introduktion fortæller, at det handler om, at enhver, der hører Jesu ord og handler efter dem, ligner en klog mand. ”Disse mine ord”, som der egentlig står, refererer til Jesu ord i Bjergprædikenen. Lignelsen fortæller om, hvad denne kloge person gør. Han bygger et hus på klippen ved en flodbred, og så fortæller Jesus om nogle trusler mod huset, og at det ikke faldt. Vi får også begrundelsen for dette: Det var bygget på klippen. Lignelsen begynder med

mandens aktivitet, men går over til at beskrive huset: Bygningen af det, truslerne mod det og dets skæbne. Fokus er på huset.

Den anden introduktion fortæller, at det handler om, at enhver, som hører disse mine ord og ikke handler efter dem, ligner en tåbe. ”Disse mine ord” er Jesu ord i Bjergprædikenen. Lignelsen fortæller, hvad denne tåbe gør. Han bygger et hus på sand ved en flodbred, og så fortæller Jesus om nogle trusler mod huset, og at det faldt, og at dets fald var stort. Lignelsen begynder med mandens aktivitet, men går over til at beskrive huset: Bygningen af det, truslerne mod det og dets skæbne. Fokus er på huset.

2.2. At høre og gøre

Det var opbygningen, og vi går over til at se på forholdet mellem at høre og gøre. Begge introduktioner begynder med en beskrivelse af en person, der hører Jesu ord. Vi kunne være fristet til at afkode ordet ”hører” negativt. De hører uden tro. Men det er forkert. Det stemmer ikke med, at den første handler efter dem. Det forudsætter tro. Det stemmer heller ikke med lignelsen, for begge personer bygger et hus. Det peger trods alt på en positiv reaktion. De to personer har altså det samme udgangspunkt, og det bekræftes også af, at de møder de samme udfordringer – truslerne i billedet. Begge er troende.

Men så kommer kontrasterne. Den ene handler efter Jesu ord. Den anden gør ikke. Den ene bygger på klippe. Den anden bygger på sand. Det ene hus blev stående. Det andet hus faldt. Lignelsen illustrerer to måder at forholde sig på til Jesu ord, og at der er to mulige skæbner.

På græsk bruges der ordet *poiei*, der betyder gør, og ordene ”høre” og ”gøre” kan vi belyse ud fra lignelsen. At høre og gøre svarer til at bygge på klippen, og ordet ”klippe” associerer med noget hårdt og fast, og derfor noget, der giver styrke, fasthed, stabilitet og holdbarhed. Så det at høre og handle er en aktivitet, der giver denne fasthed, stabilitet og holdbarhed. Derved dannes der karakter i den troende. Der skabes udholdenhed.

Vi kan også belyse ordene høre og gøre ud fra saligprisningerne. De er evangelium og forsikrer disciplene om deres status og forvandling. De står mættede med tilgivelse og retfærdighed, og de er blevet sagtmødige, barmhjertige og fredsstiftende. Formaningerne bygger på saligprisningerne, og

vi får et eksempel på en indikativ og imperativ tænkning. Indikativen kommer først. Det er saligprisningerne. De forkynder, hvem vi er. Imperativen følger efter. Den er baseret på indikativen og er en opfordring at blive, hvad vi allerede er. Vores nye virkelighed skal engagere os, så den sætter sig igennem i vores tro og liv. Bjergprædikenen er bygget op om et indikativ-imperativ-skema.

Saligprisningerne er Guds ord. De er dynamiske og kraftfulde ord, der skaber, hvad de nævner. Med en mere moderne vending er Jesu ord performative. De er ikke kun beskrivende, men de er formende og dannende, og de fører tilhørerne ind i ordenes virkelighed og fører dem ind i handling og aktivitet. Ordenes performative karakter fortæller også, hvordan vi skal se på forholdet mellem at høre og gøre. Det handler ikke om et forhold mellem teori, og det er ordene, og så praksis, og det er så vores lydighed. Ordene er performative og skabende.

Med en formulering af Hans Weder, og det lyder bedst på tysk: "Das Gehörte ist keine Theorie, sondern vielmehr Begabung." Det hørte er ingen teori men meget mere begavelse", hvor Weder spiller på, at begavelse er noget, vi er blevet begavet med. Jeg kan gengive det med, at det hørte ikke er teori men en skænket virkelighed. Det at gøre er blot, at denne virkelighed/gave omsættes i vores liv. Charles Talbert skriver, at saligprisningerne tegner et portræt af, hvem vi virkelig er. Sådan er vi, og sådan handler vi. Vi kan altså ikke adskille høre og gøre, men sker det alligevel, så holder vi op med at høre. Jesu ord mister deres magt over os.

2.3. De to personer

Som det sidste skal vi se på karakteristikkene af de to personer. Den, der hører og handler efter Jesu ord, ligner en klog mand. Og dette definerer, hvad klogskab er. Den kloge indretter sig efter Jesu ord, og det gælder både evangelium og formaning. Ordet "klog" finder vi i tre andre sammenhænge (Matt 10,16; 24,45-51 og 25,1-13) og alle tre steder består klogskaben i at indrette sig efter Jesu ord. Det gælder den tro og kloge tjener i Matt 24, der opfylder de befalinger, hans herre har givet ham. Det gælder de kloge brudepiger, der er beredte, når brudgommen kommer. De har indrettet sig efter Jesu ord om, at han kommer uventet og overraskende, og at de derfor altid skal være beredte. Den kloge er den, der indretter sig efter Jesu ord, lever i dem og efter dem. Det betyder samtidig, at den kloge indretter sig efter forholdene, som de er i virkeligheden, for Jesu ord sætter ord på vores

virkelighed. Så det at leve efter Jesu ord og det at leve i overensstemmelse med virkeligheden er to aspekter af samme sag.

I lignelsen hører vi om dette husbyggeri på klippen, og jeg tror ikke, at huset er en metafor. Heller ikke, at klippen er en metafor, men at selve det at bygge et hus på klippen er det sammenlignelige og det, der svarer til at høre og handle. I billedet hører vi om regn og floder, der kommer, og om stormen, der rammer huset. Tilsammen er de truslerne mod huset. I billedet er det nogle ydre faktorer, der truer, og de svarer til det, der truer den kristnes eksistens. Fristelser til synd, tilskyndelser til tilpasning til en gudløs verden, trængsel og forfølgelser. Alt det udefra, der truer, og som kan finde indfaldsveje og bringe til fald, hvis vi ikke stadig fornyes, formes, dannes og styrkes af Jesu ord. Dette hus blev bygget på klippen, og det tager jeg som et samlet udtryk for, at denne person hører og handler.

Den anden del af lignelsen handler om den, der hører og ikke handler. Han ligner en tåbe, og det tåbelige består i at han ikke indretter sig efter Jesu ord. Hans virkelighed er da ikke Guds virkelighed men en falsk virkelighed, og han er sårbar. I billedet hører vi, at han bygger på sand, og det er i kontrast til klippen noget løst, ustabil og uholdbart. Vi hører om truslen mod huset, og at huset falder. Billedet beskriver en kristen, men fordi han ikke indretter sig efter Jesu ord og formes og dannes af det, så falder han fra.

2.4. Bjergprædikenens afslutning

Denne lignelse er afslutningen på Bjergprædikenen. Den er en opsummering, og den indeholder en formaning til at høre Jesu ord og handle efter dem. De gælder både evangelium og formaning. Den bekræfter, at Bjergprædikenen er en discipelmanuel, der viser os, hvordan livet skal leves. Saligprisningerne viser os også, at Bjergprædikenen er evangelium. Her begynder Jesus. Så med en omskrivning af et ord fra Grundtvig er Bjergprædikenen evangelium først og formaning så.

Til slut

Når vi fokuserer på, hvilken frelsesforståelse vi finder i Bjergprædikenen, kan man nævne tre modeller. Den første model er en legalistisk model. Først skal mennesket vise lydighed og opfylde Guds krav, og så vil Gud vise det nåde. Saligprisningerne forstås som adgangskrav, der først skal opfyldes. Altså først gerninger og så nåde.

Den anden model er ligeledes legalistisk. I nyere tid bruger man ofte ordet pagtsnomisme om den, men modellen er gammel. Vi kunne kalde den for den farisæiske model. Først indlemmer Gud mennesket i pagten, og det sker af nåde. I taknemmelighed svarer mennesket med lydighed, og mennesket bevarer sin status i pagten ved sin lydighed, og mennesket frelses endeligt ved sin lydighed. Altså først nåde og så frelse ved gerninger.

Den tredje model er en nådesmodel. Her indlemmer Gud et menneske i pagten, og det sker af nåde og ved tro. Mennesket bevarer sin status i pagten ved tro og af nåde, og mennesket frelses endeligt af nåde og ved tro. Dette er Bjergprædikenens model. Jesus taler til sine disciple, og de er fattige i Ånden. De har intet, der kan optjene eller bevare frelsen. Jesus mødte dem og tilsagde dem frelsen. Den var en gave. Disciple bevarer deres status gennem en stadig tilsigelse af frelsen. Det gælder nu og på dommens dag. Her er der tale om Guds frelse fra først til sidst. Her er der tale om nåde fra først til sidst. Her er der tale om tro fra først til sidst. I denne model betoner man, at frelse også er forvandlende, så at den kristne sættes i stand til at opfylde formaningerne. Dette skal forstås som en omsættelse af det hørte i praksis og som at blive, hvad man allerede er.